

УДК 316.343-058.13

Виокремлення середнього класу (за даними компанії TNS)¹**Світлана Сальнікова –**

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та
соціальної роботи,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна.
E-mail: sv.salnikova@gmail.com;

Андрій Хом'як –

магістр спеціальності «Соціологія»,
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна.
E-mail: andrii.khomiak@gmail.com

Задля виокремлення середнього класу на основі перетину множин, де множиною є конкретний критерій ідентифікації (відповідно, кількість таких множин залежить від кількості критеріїв), елементами множини – лише ті, які задовольняють задану умову, автори емпірично обґрунтували використання таких критеріїв його ідентифікації, як дохід, матеріальне становище, професійний статус. Установлення критичних значень для кожного критерію дало змогу, за даними компанії TNS, виокремити тих, хто має шанс потрапити до середнього класу. Зокрема, за критерієм доходу таких 35,6 %, роду занять – 37,0 %, матеріального становища – 60,7 %. Перетин відповідних множин виявив 11,9 % належних до середнього класу серед дорослого 16+ населення міст України (понад 50 тис.).

Порівняння соціально-демографічних структур, належних до середнього класу (11,9 %) та неналежних до нього (88,1 %), засвідчило статистично значущі відмінності за віковою, освітньою, поселенською структурами, а також за сферою виробничої діяльності.

Серединний прошарок є більш відчутним серед людей із вищою освітою та у великих містах України, його представники зайняті переважно у сфері економіки (торгівля, обслуговування, виробництво), освіти, науки й культури.

Received: April, 2016
1st Revision: May, 2016
Assepted: June, 2016

Ключові слова: вимірювання, суб'єктивні критерії ідентифікації середнього класу, перетин множин, відбір за умовою, структура середнього класу.

Salnikova Svitlana, Khomiak Andrii. Selection of Middle Class (According to the Empirical Data From TNS). In order to selection of the "middle class" based on the intersection of sets (each set is a specific criteria for the identification of the middle class (the number of sets depends on the number of criteria), and elements of the set are only those that satisfy the specified condition), the authors empirically set the validity of use of the following identification criteria: income, financial conditions, professional status (occupations). According to the empirical data from TNS, identified critical values for each criterion made it possible to distinguish those who have a chance to get into the middle class and who do not.

In particular, by the criterion of income there is 35,6 % the inhabitants of towns / cities with chance to belong to the middle-class, by occupations – 37,0 %, by financial conditions – 60,7 %. The intersection of respective sets showed 11,9 % of those who belong to the middle class among the population 16+ in towns and cities of Ukraine (with populations over 50 thousand.).

The comparisons of socio-demographic structures those who are belonged to the middle class (11.9 %) and who are not (88,1 %) demonstrate statistically significant differences in age, education, settlement structures, and also - in the sphere of industrial activity. «Middle layer» is more appreciable among people with high education and in major cities of Ukraine; its representatives are engaged mainly in the economy (trade, services, manufacturing), education, science and culture.

The authors also consider that the volume of the first age group («16–34» – 4,4 %, «35–54» – 6,5 %, «55–65» – 1,0 %) is low because among the youngest group are most of those who have not yet realized their chances by the determined criteria (income, financial conditions, occupation). In particular, 8,2 % of students don't have an opportunity to belong to the middle class (they didn't get into the set of «occupation»).

Key words: measurement, subjective identification criteria of middle class, intersection of sets, selection by condition, the structure of middle class.

Сальнікова Светлана, Хом'як Андрей. Выделение среднего класса (по данным компании TNS). Для выделения среднего класса авторы эмпирическим образом обосновали использование таких критериев его идентификации, как доход, материальное положение, профессиональный статус. Установление критических

© Сальнікова С., Хом'як А., 2016

¹ Стаття є першою частиною наукового проекту, виконаного в межах конкурсу «START SMART» (квітень 2016), ініціатором якого є міжнародна дослідницька компанія TNS спільно з фондом Ігоря Ткаченка.

значеній для кожного критерія дозволило, по даним компанії TNS (2014, 2015), виділити тих, хто має шанс потрапити в середній клас. В частині, по критерію доходу таких 35,6 %, рода занять – 37,0 %, матеріального положення – 60,7 %. Пересечение соответствующих множеств определило 11,9 % принадлежащих к среднему классу среди взрослого 16+ населения городов Украины (более 50 тыс.). Средний класс имеет статистически значимые различия по возрастному, образовательной, поселенческой структурам, а также производственной деятельности.

Ключевые слова: измерение, субъективные критерии идентификации среднего класса, пересечение множеств, отбор при условии, структура среднего класса.

Постановка наукової проблеми та її значення. До методів виокремлення когорти середнього класу вчені повертаються раз по раз. Неконсистентність українського суспільства (або ж статусна неузгодженість [3]), з одного боку, і наявність усвідомлених методик (немарксистська класова схема Е. О. Райта, неовеберіанська Дж. Голдторпа, Р. Еріксона, Л. Портокаро, постіндустріальна Г. Еспін-Андерсена й ін.) – з іншого, надають інтересу до означеної проблематики то виразності, то послабленості. Адже більшої значимості серединний прошарок, а отже, і його виокремлення, набуває у зв'язку з надважливою роллю в побудові громадянського суспільства, а також «як важливий критерій ефективності реформ, що характеризують міцність усієї системи економічних, соціальних і політичних інститутів» [1, с. 353].

Власне, через намагання вибудувати міцне громадянське суспільство та з урахування етапу реформування всіх сфер життя в Україні, вважаємо це дослідження актуальним.

Аналіз досліджень цієї проблеми є настільки обсяговим, що міг би скласти основу багатьох дисертацій, монографій, збірників наукових праць тощо. Не можемо не віддати належне працям українських соціологів С. Макеєва, О. Куценко, О. Симончук, С. Стукало та ін. Також значимою є емпірична база з вивчення середнього класу: від локальних до міжнародних порівняльних проектів, таких як ESS, ISSR, CASMIN, CREST та ін. Серед національних проектів потрібно відзначити масштабне соціологічне дослідження щодо виявлення середнього класу й основних його характеристик, проведене Центром Разумкова в червні-грудні 2014 р. на замовлення уряду Канади².

Емпіричну базу нашого дослідження становлять масиви даних компанії TNS³ I-го кварталу 2014, 2015 рр. (N=5000), надані в межах ініційованого компанією конкурсу, участь у якому брали й автори цієї статті. Для аналізу нами відібрано респондентів віком 16+, які репрезентують доросле міське населення України за статтю (N=4807).

Таблиця 1

Розподіл за статтю, TNS, 2015

стать	Вік, %		Вік, довірчі інтервали ⁴	
	12–65	16–65	12–65	16–65
Чоловіча	47,1	46,9	[0,457;0,484]	[0,455; 0,483]
Жіноча	52,9	53,1	[0,515;0,543]	[0,517; 0,545]

Мета роботи – виокремлення середнього класу на основі перетину множин; під множиною розумітимемо конкретний критерій ідентифікації (відповідно, кількість таких множин залежить від кількості критеріїв), під елементами множини – лише ті, які задовольняють цю умову.

Завдання дослідження полягають у (1) встановленні критеріїв ідентифікації середнього класу та їх кількості, критичних значень для відбору елементів стосовно кожного критерію, (2) побудови відповідних множин і їх перетину, який і вважатимемо «серединною» когортою, (3) порівняння структури (статевої, вікової, освітньої, поселенської) середнього класу зі структурою тих, хто не належить до нього, та зі структурою сукупності загалом.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. На думку О. Симончук, «важливим моментом у дослідженні вітчизняного середнього класу є

² Джерело: *Центр Разумкова*. <http://www.razumkov.org.ua>

³ Див. детально опис телефонного опитування на сайті компанії TNS Ukraine, <https://tns-ua.com/cases/mmi>

⁴ Див. [2, с. 131–132]. З урахуванням того, що довірчі інтервали для частки чоловіків (і жінок) різних вікових когорт перетинаються, ми не можемо стверджувати, що відмінність відповідних часток є статистично значущою, а тому процедура зважування нового масиву даних за статтю не проводилася.

визначення критеріїв, опираючись на які, можна виділяти середній клас» [6, с. 117]. Означивши середній клас як певну високоосвічену та професійну групу, яка посідає середню позицію в суспільній ієрархії, ми розглядатимемо такі об'єктивні показники виокремлення середнього класу, як (1) дохід і / або витрати, (2) матеріальне становище, (3) професійний статус і / або освіта. Серед них оберемо ті критерії, що є більш значущими, та встановимо для них критичні значення.

1. Дохід і / або витрати⁵ – представлені метричними шкалами змінні вимірюють дохід на людину в гривнях та затрати на харчування у відсотках від місячного доходу, обидві перекодовані в порядкові шкали за згрупованими категоріями. Коефіцієнт кореляції 0,04 статистично значущий на рівні 0,01 для метричних шкал. Але, якщо відібрати тих, хто має дохід понад 2 тис. грн і не відносить себе до малозабезпечених (тобто «претендентів» на належність до середнього класу), то, за даними 2014 р., простежено «дивну» картину: половина респондентів із найвищим доходом (52,3 %) відносить себе до тих, хто має середній достаток, тоді як така ж половина з найменшими доходами (53,8 % і 54,3 %, відповідно, як загалом за сукупністю) – до забезпечених, особи із доходом «7000–9999 тис.» більш схильні до крайніх позицій (табл. 2).

На початку 2015 р., можливо, з усвідомленням різкішого фінансового розшарування населення містяни зазначають більш відповідні доходи й витрати на харчування: тут дохід у понад 10 тис. грн домінує в категорії забезпечених (63 %, порівняно з 57,5 % за сукупністю в цілому), також у категоріях із вищими доходами переважають високозабезпечені (8,5 і 8,1 %, порівняно з 6,9 % за сукупністю).

Таблиця 2

Розподіл доходів містян у групах із різним фінансовим статусом*, TNS, 2014

Дохід на людину в місяць		Фінансовий статус			Загалом
		високозабезпечені	забезпечені	середнього достатку	
10 000 грн і більше	% від доходу на люд. в міс.	10,8	36,9	52,3	100,0
	% від фінансового статусу	3,4	2,3	4,9	3,4
7000–9999 грн	% від доходу на люд. в міс.	14,6	46,1	39,3	100,0
	% від фінансового статусу	6,3	4,0	5,0	4,6
4000–6999 грн	% від доходу на люд. в міс.	12,9	53,8	33,3	100,0
	% від фінансового статусу	37,4	31,3	28,5	30,9
2000–3999 грн	% від доходу на люд. в міс.	9,2	54,3	36,5	100,0
	% від фінансового статусу	52,9	62,4	61,7	61,1
Загалом	% від доходу на люд. в міс.	10,7	53,2	36,1	100,0
	% від фінансового статусу	100,0	100,0	100,0	100,0

* Коефіцієнт кореляції 0,019 статистично значущий на рівні 0,001.

Зважаючи на те, що частка витрачених на харчування коштів статистично не залежить від доходу (2015; наявність статистичної залежності у 2014 р. свідчить на користь змінної доходу), що мислити людям завжди простіше в частотах (аніж у відсотках), зупинимось на виборі змінної доходу.

Ураховуючи задекларований статистами середній дохід громадян станом на 2015 р. у 3634 грн та відповідний показник за масивом – 3714 грн [5] (розбіжність не є суттєвою, якщо зважити, що

⁵ В Україні до груп із середнім доходом у 2014 р., за даними Центру Разумкова, відносили сім'ї, у яких рівень щомісячного доходу на одного члена сім'ї по Україні становив 2377 грн – таких виявилось 14 % населення.

Однак є певні методичні проблеми: заявляти реальні цифри своїх доходів, значна частина яких має тіньове походження, люди не схильні. Згідно з даними всіх досліджень домогосподарств, рівень доходів, що офіційно заявляються, і рівень реальних витрат значно різняться (наприклад, за даними Держкомстату, мінімум у 1,5 раза), що робить використання цього критерію як основного непродуктивним.

дані статистики стосуються всього працюючого населення, а соціологічні дані – лише міського), визначимо відсоток тих, хто має шанси потрапити до середнього класу. Критичним значенням уважатимемо число 3600. Були міркування щодо значення 3999 – у такому випадку воно б збіглося з верхньою межею градації («2000–3999» – нижче від середнього рівня доходів), здійсненої дослідниками компанії TNS, і відповідною шкалою можна було б скористатися. Та, як виявилось, у проміжок від 3600 до 3999 грн потрапляє аж 1 % опитаних – ми не можемо цей відсоток з урахуванням значень середніх позбавити шансу належності до середнього класу та й «непродуктивність критерію» доходу, про яку зазначалося вище, також дає підстави використати менше значення. Отже, відсоток містян із доходом від 3600 грн становить 35,6 % – усі ті, хто потрапив до цієї групи, є потенційними представниками середнього класу.

2. Матеріальне становище представлене такими характеристиками (див. табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика матеріального становища, TNS, 2015

Характеристика	%	%
Матеріальних труднощів не відчуваємо. За необхідності, могли б придбати дачу, квартиру	0,2	60,7
Наших заробітків вистачає на все, крім таких дорогих придбань, як дача, квартира	1,7	
Грошей вистачає на побутову техніку, але ми не могли б купити нову машину	10,7	
Купити зараз телевізор, холодильник чи пральну машину було б важко	48,1	39,3
На харчування грошей вистачає, але купівля одягу викликає серйозні проблеми	33,0	
Грошей не вистачає навіть на харчування	6,3	
Загалом	100,0	100,0

До потенційних представників середнього класу ми віднесли й тих, кому важко придбати деяку побутову техніку через те, що її, зазвичай, імпортують, а девальвація гривні не сприяє таким придбанням тим, чиє гривневе джерело доходу наповнюється виключно за рахунок бюджету країни. Тут маємо достатньо значимий відсоток – 60,7 %.

3. Професійний статус розглядатимемо крізь рід діяльності.

Таблиця 4

Рід діяльності, TNS, 2015

Статус	%	%	Рід діяльності	%	%
Підприємці	4,3	37,0	Робочі	27,9	63,0
Керівники	2,8		Студенти, ті, хто навчається	8,2	
Спеціалісти	18,1		Домогосподарки, молоді мами	7,4	
Службовці	11,8		Пенсіонери, інваліди	13,7	
-	-		Безробітні	5,8	

Освіта – тих, хто вказав на наявність вищої / незакінченої вищої освіти, у масиві – 40,3 %.

Кожен критерій розглядатимемо, як деяку множину елементів, площа якої відповідає частці елементів із наявними шансами потрапити до середнього класу. Маємо такі множини:

D (Дохід) = 0,356;

M (Матеріальне становище) = 0,607;

R (Рід занять) = 0,370;

O (Освіта) = 0,403.

Тоді належність до середнього класу – множини S – визначатимемо як перетин цих множин⁶. Задля пошуку оптимального перетину множин із чотирьох обраних проаналізуємо всі можливі

⁶ Результатом перетину множин A і B є всі ті елементи, які одночасно належать і A, і B. Такий перетин у програмі SPSS отримано реалізацією відбору за умовою (для відповідних змінних виконується умова належності до множин згідно з критичними значеннями) [2, с. 98–101].

набори перетинів при домінуванні критерію доходу. Отже, отримуємо такі перетини й обсяги цих перетинів:

$$D(0,356) \cap O(0,403) = S(0,164), N = 772;$$

$$D(0,356) \cap M(0,607) = S(0,252), N = 1169;$$

$$D(0,356) \cap R(0,370) = S(0,150), N = 700;$$

$$D(0,356) \cap M(0,607) \cap R(0,370) = S(0,119), N = 559;$$

$$D(0,356) \cap M(0,607) \cap O(0,403) = S(0,128), N = 604;$$

$$D(0,356) \cap M(0,607) \cap R(0,370) \cap O(0,403) = S(0,083), N = 393.$$

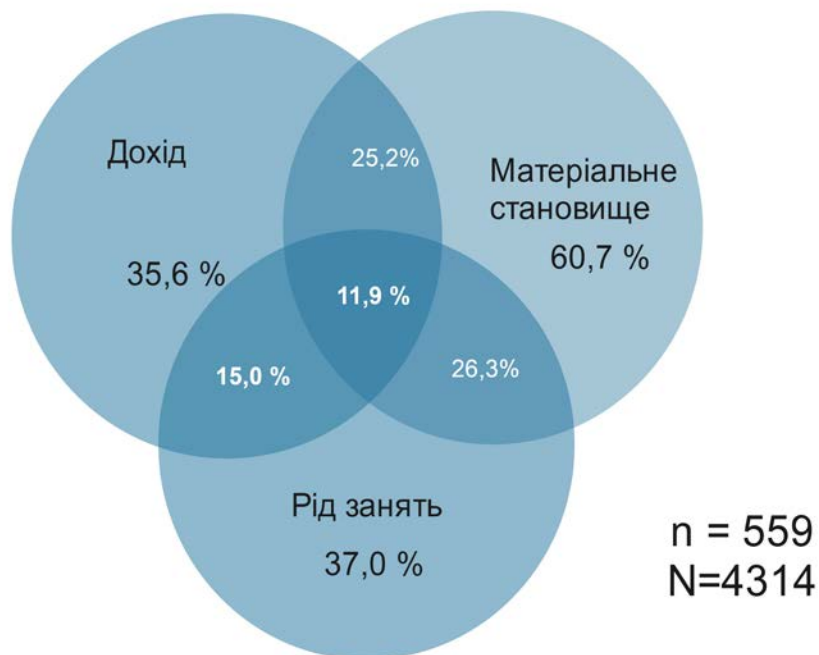

Рис. 1. Соціальний клас: перетин множин, TNS, 2015

Зважаючи на масовість вищої освіти та слабшу диференційну спроможність відповідного фактора, порівняно з родом занять [4, с. 118–122], з одного боку, і відсутність статистичної відмінності в перетинах $D \cap M \cap R$ і $D \cap M \cap O$ (довірчі інтервали для часток перетинаються⁷) – з іншого, нами обрано модель середнього класу, побудовану на змінних «дохід», «матеріальне становище» і «рід занять». Створивши нову змінну в масиві даних за належністю до середнього класу, отримали такий її розподіл (табл. 5).

Таблиця 5

Розподіл за належністю до середнього класу, TNS, 2015

	Кількість	%
Так	559	11,9
Ні	4124	88,1
	4683	100,0

⁷ Для 0,119: $0,119 \pm 1,96 \cdot \sqrt{\frac{0,119 \cdot (1 - 0,119)}{4314}} = [0,109; 0,129]$.

Для 0,128: $0,128 \pm 1,96 \cdot \sqrt{\frac{0,128 \cdot (1 - 0,128)}{4542}} = [0,118; 0,138]$.

Розглянемо структуру когорти тих, хто, за нашим підходом, належить до середнього класу, і тих, хто – ні.

Статева структура середнього класу й сукупності загалом відрізняється незначним чином (чол./жін.: 47,8 % / 52,2 % і 46,8 % / 53,2 % відповідно), або ж чоловіків до зазначеної когорти потрапило 5,7 %, жінок – 6,2 %, загалом за сукупністю – 11,9 %. Залежності за статтю не простежено.

Вікова структура середнього класу в розрізі трьох вікових когорт «16–34», «35–54» і «55–65» (37,2 % / 54,4 % / 8,4 %) відрізняється від аналогічної структури за сукупністю загалом (39,1 % / 40,3 % / 20,5 %). Така відмінність є статистично значущою. Якщо відсоток тих, хто потрапив до середнього класу в першій віковій когорті, збігається з відсотком належних за вибіркою загалом (11,3 % та 11,9 % відповідно), то в інших двох когортах спостерігаємо більшу наповненість однієї й меншу – іншої (16,1 % та 4,9 %) у тому ж порівнянні.

Ураховуючи те, що 11,9 % представників середнього класу серед містян розподілилися серед трьох виокремлених вікових когорт таким чином: 4,4 % – у першій, 6,5 % – у другій, 1,0 % – у третій, усе ж гіпотетично можемо припустити, що наповненість першої групи певною мірою визначається нижньою межею віку, адже серед наймолодших найбільше тих, хто за встановленими критеріями (дохід, матеріальне становище, рід занять) поки що свої шанси ще не зrealізував⁸.

Таблиця 6

Вікова структура за належністю до середнього класу*, TNS, 2015

Вікові когорти		Належність до середнього класу		Загалом
		ні	так	
16–34	% від вік. когорти	88,7	11,3	100,0
	% від належності до сер. класу	39,4	37,2	39,1
	% від загалом	34,7	4,4	39,1
35–54	% від вік. когорти	83,9	16,1	100,0
	% від належності до сер. класу	38,4	54,4	40,3
	% від загалом	35,5	5,7	40,3
55–65	% від вік. когорти	95,1	4,9	100,0
	% від належності до сер. класу	22,2	8,4	20,5
	% від загалом	29,5	1,0	20,5
Загалом	% від вік. когорти	88,1	11,9	100,0
	% від належності до сер. класу	100,0	100,0	100,0
	% від загалом	88,1	11,9	100,0

* Коефіцієнт кореляції 0,05 статистично значущий на рівні 0,001.

Незважаючи на слабкий диференціюючий чинник освіти загалом, усе ж *освітня структура* середнього класу в розрізі «немає вищої освіти» / «с вища, незакінчена вища освіта» (29,7 % / 70,3 %) статистично значуще відрізняється від структури тих, хто не належить до «середнього» прошарку (64,4 % / 35,6 %), і сукупності загалом (60,2 % / 39,8 %) (табл. 7).

⁸ Так, серед наймолодших 16-, 17-, 18-річних узагалі немає представників середнього класу, а достатнє для аналізу залежностей наповнення категорії починається від 22 років, що узгоджується з припущенням автора про те, що конструювати середній клас для тих, хто ще не отримав диплом про вищу освіту – передумову реалізації успішної кар'єри, відповідного доходу та, як наслідок – матеріального становища, а це приблизно 22–23 роки, – не виправдано. До того ж 8,2 % студентів (табл. 4) належати до середнього класу шансів не мають. Проте вибір віку 16+ пояснюється тим, що, зазвичай, виокремлення певних когорт населення здійснюється відносно всього дорослого населення країни.

Таблиця 7

Освітня структура за належністю до середнього класу*, TNS, 2015

Освітні когорти**		Належність до середнього класу		Загалом
		ні	так	
Немає вищої освіти	% від освіт. когорти	94,1	5,9	100,0
	% від належності до сер. класу	64,4	29,7	60,2
	% від загалом	56,7	3,5	60,2
Незакінчена вища / вища освіта	% від освіт. когорти	78,9	21,1	100,0
	% від належності до сер. класу	35,6	70,3	39,8
	% від загалом	31,4	8,4	39,8
Загалом	% від освіт. когорти	88,1	11,9	100,0
	% від належності до сер. класу	100,0	100,0	100,0
	% від загалом	88,1	11,9	100,0

* Коефіцієнт кореляції 0,23 статистично значущий на рівні 0,000.

** Представлено дві освітні когорти через малу наповненість тих, хто має початкову чи неповну середню освіту, у групі належних до середнього класу для встановлення наявності / відсутності статистичної залежності.

Припущення про те, що «серединний» прошарок більш відчутний у великих містах, знайшло своє емпіричне підтвердження. Величина доходів містян зростає зі збільшення обсягу поселення так само, як і величина витрат, проте чим більшим є місто (особливо це стосується столиць, які як адміністративні центри наповнюються бажаними зробити стрімку кар'єру), тим більше життєвих шансів мають його мешканці (табл. 8).

Таблиця 8

Поселенська структура за належністю до середнього класу *, TNS, 2015

Тип міста		Належність до середнього класу		Загалом
		ні	так	
Київ	% від типу міста	78,8	21,2	100,0
	% від належності до сер. класу	12,7	25,2	14,2
	% від загалом	11,2	3,0	14,2
Понад 500 тис. жителів	% від типу міста	87,5	12,5	100,0
	% від належності до сер. класу	32,9	34,5	33,1
	% від загалом	29,0	4,1	33,1
100–500 тис. жителів	% від типу міста	90,8	9,2	100,0
	% від належності до сер. класу	39,8	29,7	38,6
	% від загалом	35,1	3,5	38,6
50–100 тис. жителів	% від типу міста	91,1	8,9	100,0
	% від належності до сер. класу	14,6	10,6	14,1
	% від загалом	12,9	1,3	14,1
Загалом	% від типу міста	88,1	11,9	100,0
	% від належності до сер. класу	100,0	100,0	100,0
	% від загалом	88,1	11,9	100,0

* Коефіцієнт кореляції 0,11 статистично значущий на рівні 0,000

За сферами виробничої діяльності серед представників середнього класу найбільше тих, хто працює у сферах економіки (у т. ч. й виробництва), майже п'яту частину займають освітяни, науковці, працівники культури; на жаль, медики поступаються зв'язківцям, транспортникам і працівникам складських господарств (табл. 9).

Таблиця 9

Розподіл середнього класу за сферами виробничої діяльності*, TNS, 2015

№ з/п	Сфера діяльності	% у когорті належних до середнього класу	% серед належних до середнього класу
1	Торгівля, обслуговування, ресторани, готелі	2,9	24,2
2	Наука, освіта, культура	2,2	18,4
3	Виробництво (промисловість)	1,4	11,2
4	Фінанси, страхування, консультації з бізнесу	1,1	9,2
5	Транспорт, складське господарство, зв'язок	0,9	7,8
6	Охорона здоров'я	0,9	7,6
7	Будівництво, монтаж	0,8	6,8
8	Житлове й комунальне господарство	0,5	4,2
9	Енергетика	0,4	3,2
10	Державне управління й органи місцевого самоврядування	0,3	2,6
11	Право й захист порядку	0,3	2,4
12	Армія, міліція	0,3	2,0
13	Сільське господарство, лісництво, меліорація й спорт	0,1	0,4
	Загалом	12,1* (11,9)	100,0

* Перевищення на 0,2 є результатом округлення відсотків однаково малих чисел.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Задля виокремлення середнього класу, обґрунтування наявності котрого полягало у встановленні відмінної від решти прошарків соціально-демографічної структури, нами поставлено та реалізовано низку завдань.

Зокрема, емпірично обґрунтовано використання таких критеріїв ідентифікації середнього класу, як дохід, матеріальне становище, професійний статус. Установлення критичних значень для кожного з них дало змогу виокремити тих, хто має шанс потрапити до середнього класу. Зокрема, за критерієм доходу таких 35,6 %, роду занять – 37,0 %, матеріального становища – 60,7 %. Перетин відповідних множин виявив 11,9 % належних до середнього класу серед дорослого 16+ населення міст України (із населенням понад 50 тис.).

Порівняння соціально-демографічних структур підтвердило статистично значущі відмінності за віковою, освітньою, поселенською структурами, а також за сферою виробничої діяльності.

Джерела та література

1. Александрова О. С. Середній клас як фактор забезпечення стабільності в сучасній Україні / О. С. Александрова // Гілея. Науковий вісник : зб. наук. праць. – К., 2011. – Вип. 44 (№ 2). – С. 350–357.
2. Горбачик А. П. Аналіз даних соціологічних досліджень засобами SPSS / А. П. Горбачик, С. А. Сальнікова. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 164 с.
3. Kuzmuk O. Status Consistency / Inconsistency of the Status Position of Social Classes / O. Kuzmuk // Sociological studios. – 2013. – № 2 (3). – Р. 49–54.
4. Мурадян Е. С. Динамика ценностно-нормативной системы и жизненные шансы: опыт постсоветской трансформации в Пограничье : кол. моногр. / Е. С. Мурадян, С. А. Сальникова, Л. Г. Титаренко, А. О. Широконова. – Вильнюс : ЕГУ, 2014. – 366 с.
5. Павлючик В. Матеріально-побутова сфера жителів міста Луцька в умовах зниження рівня життя в Україні / В. Павлючик // Соціологічні студії. – 2015. – № 2 (7). – С. 89–93.
6. Симончук О. В. У пошуках українського середнього класу / О. В. Симончук // Україна. – 2002. Моніторинг соціальних змін. – К. : Ін-т соціології НАНА України, 2002. – С. 117.

References

1. Aleksandrova, O. S. (2011), Middle class as the factor of ensuring the stability in modern Ukraine, *Gileya. Scientific Bulletin*, No. 2, Vol. 44, P. 350–357.
2. Gorbachyk, A. P., Salnikova, S. A. (2008), “Data analysis of sociological researches with SPSS”, Lutsk : «Tower» Lesya Ukrainka VNU, 164 c.
3. Kuzmuk, O. (2013), Status Consistency / Inconsistency of the Status Position of Social Classes, *Sociological studios*, No. 2, Vol. 3, P. 49–54.
4. Muradyan, Ye. S., Salnikova, S. A., Titarenko, L. G., Shirokanova, A. O. (2014), “The dynamics of value and norm system and life chances: the experience of post-Soviet transformation in the Borderlands”, Vilnius : YeGU, 366 p.
5. Pavliuchyk, V. (2015), The Material and Domestic Sphere of Lutsk Inhabitants under Conditions of Decrease the Living Standards in Ukraine, *Sociological studios*, No. 2, Vol. 7, Pp. 89–93.
6. Symonchuk, O. V. (2002), In search of a Ukrainian middle class, *Ukraine – 2002. Monitoring of social chances*, Kyiv : NASA of Ukraine, Institute of Sociology, P. 117.

УДК 303.4.025

Механизмы интеграции гендерно-чувствительного подхода в социологические исследования

Елена Харченко –

ассистентка кафедры методологии
и методов социологических
исследований, Киевский
национальный университет
имени Тараса Шевченко,
Киев, Украина.
E-mail: akh_univ@mail.ru

Цель данной статьи – описание типологии социологических исследований в зависимости от их отношения к гендерной проблематике (гендерно-сфокусированные, гендерно-сенситивные и гендерно не чувствительные) и дача рекомендаций к проведению гендерно-сенситивного исследования, а именно: 1) осознание собственных и общественных гендерных установок и предубеждений по отношению к объекту исследований и избегания их; 2) создание гендерно-сбалансированной и гендерно-чувствительной исследовательской команды; 3) разработка гендерно-сенситивной методологии (в т. ч. выборки и инструментария), продуцирование гендерно-дифференцированных данных; 4) использование гендерно-сенситивного языка; 5) рефлексия процесса и результатов исследования, анализ влияния решений, принятых на основе результатов исследования на представителей и представительниц разных гендерных групп.

Received: April, 2016
1st Revision: May, 2016
Asseped: June, 2016

Ключевые слова: гендер, гендерно-чувствительное социологическое исследование, гендерно-чувствительный подход, рекомендации по интеграции гендерно-чувствительного подхода в социологические исследования.

Kharchenko Olena. Mechanisms of Gender-Sensitive Approach in Sociological Research Integration. The purpose of this article is to outline a typology of social researches depends on their relation to gender issues and give recommendations for gender-sensitive researching. The first type in typology-gender-focused researches – gender is an object or subject of the study. They are mostly focused on power relations, domination and inequality related to gender order. The second type - gender sensitive research - gender presented as a factor, but not as a subject. The researchers analyzed how gender, among other factors, affects processes, states, relations and attitudes. Also, they analyze the impact of certain political decisions on members of different gender groups. The third type - not gender sensitive (gender blind) studies -gender is not taken into account. They are often based on the assumption that the differences between men and women are not significant and have no impact on the research subject. Also, we can characterize each type of research as gender biased or not.

To do a gender sensitive research scientist has to: 1) understand his/her own gender attitudes and prejudices; 2) identify social attitudes towards the object of research; 3) avoid prejudice and double standards; 4) develop a